

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

**A MAGYAR KIRÁLYI 30. HONVÉD GYALOGEZRED
KALLÓS EDE TERVEZTE ELSŐ VILÁGHÁBORÚS ALAKULATJELVÉNYE,
PLAKETTJE ÉS EMLÉKMŰVE***

World War I unit badge, plaque and monument
of the Hungarian Royal 30th Honvéd Infantry Regiment, designed by Ede Kallós

Sculptor Ede Kallós (1866–1950), serving in World War I as a standby second lieutenant, created the unit-badge of the Hungarian Royal 30th Honvéd Infantry Regiment in 1917. The triangular piece measures 30×40 millimetres, and portrays the fight between a Russian cavalryman and a Hungarian Honvéd soldier. The badge also has a 34×41 millimetre plaque version, with a handle on the top, and a text by Zsigmond Szóllósi (1872–1952) on the back. The inscription commemorates Ferenc Rácz, a Honvéd soldier killed in action in the Russian Front on 16th July 1916. (There is also a 105×140 millimetre version of the plaque.) Ede Kallós used the badge to create the monument of the 30th Honvéd Infantry Regiment in Budapest, which was unveiled on the Rigó-Street-wall of the corner house at 62 Baross Street, Budapest, on 3 November 1935. The large-size relief portraying the battle scene of the badge, as well as the plaque under it were removed after 1945. Today it is still the limestone ledge projecting from the wall the only thing that can be seen.

Keywords: World War I., Austro–Hungarian Monarchy, 30th Honvéd Infantry Regiment, Russian front, cap badges, medals, war memorials, Ede Kallós, Ferenc Rácz

1916. június 4-én négyszáz kilométeres fronton II. Miklós cár parancsára¹ megindult a Bruszilov tábornok irányította orosz offenzíva, amely áttörte az Osztrák–Magyar Monarchia mélységi hadműveleti tartalékkal lényegében nem rendelkező védőállásait.² Az oroszok néhány nap alatt elfoglalták Luckot és délen Oknát, majd rövid időn belül egész Volhíniát és Bukovinát.³ A frontális orosz támadás sikere a létszámbeli fölény mellett a Bruszilov által tudatosan alkalmazott, huzamosabb ideig tartó, rendkívül erőteljes, összehangolt tüzérségi előkészítés volt, amiről az orosz tábornok később emlékirataiban maga is megemlékezett.⁴

A Monarchia keleti frontja válságos helyzetbe került, és csupán a gyors német segítség tudta stabilizálni a helyzetet.⁵ Tizenöt német és az olasz frontról átirányított hat osztrák–magyar hadosztály bevetésével, óriási véráldozatok árán és jelentős területi veszteséggel lehetett csak megállítani a cári csapatokat.⁶ Az áldozatok mindkét oldalon hatalmasak vol-

* A szerző ez úton mond köszönetet dr. Sallay Gergely Pál úrnak a kutatómunkához nyújtott segítségért.

¹ *Paléologue* 1982. 295. o.

² *Liptai* 1985. 76. o.

³ *Galántai* 1980. 298–300. o.

⁴ *Bruszilov* 1986. 186–187. o.

⁵ A világháború története, 100. o.

⁶ *Julier* 1933. 4. fejezet, 6. rész.

tak. A Monarchia 600 ezer, a német hadsereg 85 ezer katonát veszített, míg az oroszok embervesztesége 800 ezer fő körüli volt.⁷

Amikor a támadás szeptemberre kifulladt, a frontvonal déli része már hetek óta a Kárpátok előterében, a magyar határ közelében húzódott. A határ közelsége szó szerint értendő, mivel a hadműveletekben részt vevő magyar királyi 30. honvéd gyalogezred júliusi harcálláspontja, a Poena Manaila és a Runcul magaslatok térsége alig nyolc kilométerre keletre található Kirlibabától, melynek közvetlen közelében, az Aranyos-Beszterce folyó túloldalán lévő Lajosfalva már Magyarország területe volt. A túlnyomórészt magyar nemzetiségű honvéd egységek számára így nem egyszerűen néhány bukovinai magaslat megtartása volt a feladat. Ennél jóval nagyobb volt a harc tétje: be tud-e törni az orosz hadsereg Magyarországra vagy sem? Ez a tény megsokszorozta az itt harcoló honvédek elszántságát.

A magyar határ előterében küzdő 40. honvéd hadosztály kötelékébe tartozó magyar királyi 30. honvéd gyalogezred is rendkívül nagy áldozatot hozott az oroszok elleni harcban, amelyben szinte a teljes ezred megsemmisült.⁸ Nem egyszer csak egyéni önfeláldozás révén lehetett megőrizni egy-egy harcálláspontot. Az ezred történetét feldolgozó, 1939-ben megjelent emlékkönyvben olvasható Rác Ferenc honvéd helytállása: „Július 16-ikán lovas kozákok támadták meg 5. számú tábori őrsünket a Pirie magaslaton. Annak négy embere közül hármat megöltek. Rác Ferenc honvédünk utolsónak életben maradv felvette velük a kilátástalan küzdelmet. A kozák sok volt, honvéd csak egy. Ez az egy szál honvédünk három kozákot legyűrt már. Hatan megfutottak. Egy még ott maradt. Rác honvéd nekitámadt ennek is. Puskatusával leüti a lóról. A halálos sebbel lezuhanó kozák pikájával a hős honvéd mellét keresztülzúrja. S az 5-ös tábori őrsünkön nyolc halott hever. Négy honvéd, négy kozák. Most már békekességgel megférnek egymás mellett.”⁹ Rác honvéd hőstette később az ezred jelképe lett.

Az első világháború alatt az Osztrák–Magyar Monarchia katonái körében igen népszerűvé vált sapkajelvények között külön csoportot képeznek az alakulatjelvények.¹⁰ A több mint kétezer-féle sapkajelvény sorában a magyar királyi 30. honvéd gyalogezred számára is készült jelvény, nem is egy. Az egyik a néhány kivétellel minden honvéd gyalogezred számára gyártott zománcos zászló, rajta az ezred számával. A másik 1916-ból Körömdi Frim Jenő ovális alakú alkotása, amely puskáját ütésre emelő honvédet ábrázol. A harmadik 1917-ben készült jelvény – ismeretlen szerző alkotása – makkos tölgyfalombon ábrázolja a koronás magyar címet és a 30-as ezredszámot.¹¹

Jelen írás szempontjából az a jelvény érdemli meg a megkülönböztetett figyelmet, amelynek mintázását az első világháborúban népfelkelő hadnagyi rendfokozatban az ezredben szolgáló¹² Kallós Ede (1866–1950) vállalta magára. Kallós 1882 és 1887 között Budapesten Mátrai Lajos Györgynél és Loránfi Antalnál, majd Párizsban Henri Chapunél tanult. (Arcképét 1889-ben a francia fővárosban nem kisebb művész, mint Ferenczy Károly festette meg, akinek ez volt az első olajfestménye.¹³) Hazatértét követően olyan

⁷ *Szűj – Ravasz* 2000. 90. o.

⁸ *Liptai* 1985. 78. o.

⁹ *Szerepai* 1939. 184. o.

¹⁰ A sapkajelvényekről lásd részletesen: *Sallay* 2010.

¹¹ *Hermann – Szanyi* 2012. 216–219. o.

¹² *Lendvai* 1939. 302–303. o.

¹³ *Köber* 2002. 110. o.

kiemelten jelentős köztéri alkotások fűződnek nevéhez, mint a Telcs Edével közösen készített budapesti Vörösmarty-emlékmű.¹⁴ Budapesten még Irányi Dániel emlékműve és Kölcsy Ferenc szobra látható. Vidékre ő mintázta Árpád (Ópusztaszer), Erkel Ferenc (Gyula), Kossuth Lajos (Hódmezővásárhely, Makó), Kölcsy Ferenc (Nagykároly), Besenyei György (Nyíregyháza) szobrát. Ezek mellett számos síremléket is készített.¹⁵ A művész 1892. január 1-jén szerezte tartalékos hadnagyi rendfokozatát a szegedi 5. honvéd gyalogezrednél.¹⁶ 1911-től 1950-ben bekövetkezett haláláig a budapesti Százados úti művésztelepen élt és dolgozott.¹⁷

Kallós Ede 1917-ben mintázta a 30. honvéd gyalogezred alakulatjelvényét.¹⁸ A 30×40 milliméter méretű, háromszög alakú alkotás az orosz pikás lovas és a vele küzdő magyar honvéd összecsapását örökíti meg. A dinamikus megjelenésű kompozíció patosztól sem mentes drámaiságát fokozza a hátsó lábán ágaskodó paripa, amely mögött egy másik megvadult ló látható. Az alkotáson a lováról lehajló kozák szúrja mellbe Rácz Ferencet, aki bal kezével még küzd a kompozíció jobb alsó sarkában fekvő orosz katonával. Első pillantásra nyilvánvaló: a kis jelvény átlagon felüli tudású művész munkája.

A jelvényen alul, hosszanti mezőben, apró betűkkel a következő szöveg olvasható:

RÁCZ FERENCZ A 30. HONV. GY. EZR. VITÉZE
A PIRIE MAGASLATON 1916. JÚLIUS 16-ÁN RÁTÖRT KOZÁK TÚLERŐVEL
UTOLSÓ LEHELETÉIG HARCZOLVA
HŐSI HALÁLT HALT.

Jobbra lent: KALLÓS EDE 1917 felirat utal a művészre. Középen lent, és a két sarokban a 30-as az ezred hadrendi számát jelzi. A középső 30-as számtól balra és jobbra, hosszanti irányban egy-egy fokos látható. A fokos megjelenése nem véletlen a jelvényen. A 30. gyalogezred a magyar királyi 40. honvéd gyaloghadosztály részét képezte. Ezt a hadosztályt azért nevezték fokosos vagy fokos hadosztálynak, mert katonái a közelharcban

¹⁴ Lyka 1983. 34–35. o.

¹⁵ Bárdos 1908.

¹⁶ Hadtörténelmi Levéltár, Katonai anyakönyvi lapok, 25 477. sz. Kallós Ede anyakönyvi lapja.

¹⁷ Csap – Elischer 1965. 17. o.

¹⁸ Lendvai 1939. 302. o. Fényképét közli: Szanyi 2010. 62. o.

gyakran használták a fokost.¹⁹ A fokos alkalmazását alapvetően a harctéri kényszer, a krónikus lőszerhiány kényszerítette ki.²⁰ Sikeres alkalmazása révén gyorsan elterjedt az egész hadosztály szintjén, olyannyira, hogy hivatalosan is engedélyezték a használatát.

Érdekesség, hogy az éremművészeti szakirodalomban alapműnek számító Huszár–Procopius-katalógus eltérő feliratot közöl: RÁCZ FERENCZ A 30. HONVÉD GYALOGEZRED VITÉZE / 1914. JUL. 14-ÉN RÁTÖRT KOZÁK TÚLERŐVEL UTOLSÓ LEHELLETIG HARCZOLT / HŐSI HALÁLT HALT.²¹ Ez a szövegváltozat azonban nyilvánvalóan téves. Az 1914-es évszám egyértelműen elírás (1914. július 14-én még ki sem tört a világháború), a szöveg ráadásul nyelvtanilag sem képez harmonikus egységet. A szerkesztők melegségére szolgál némileg, hogy a téves adatokat éppen Kallós Ede közölte 1931-ben, saját kezűleg írt levelében Procopius Bélával.²²

A 30×40 milliméter méretű, cinkötvözetből vagy ezüstszínű fémből, vert eljárással készült jelvény nem lemezjelvény, hátoldala sima, rögzíteni a hátlapjára forrasztott biztosítófüvel vagy talpas tűvel lehetett. Ez a rögzítési mód nem tekinthető igazán korszerűnek, több olyan példány létezik, amelyikről már hiányzik a tű, de még látszik annak helye.

A jelvénynek 34×41 milliméter méretű, felül sarkos füllel ellátott plakett változata is készült. A kisméretű fül nyilvánvalóan szalag befűzésére szolgált. Arra nézve nincs megbízható adat, hogy a plakettet eleve szalaggal árusították, vagy mindenki maga fűzhetett bele szalagot.

Gohl Ödön a Numizmatikai Közlönyben az első világháborúval kapcsolatos éremművészeti művekről írt cikksorozatában *Rác Ferenc kis emléklakettje* megjelöléssel említi Kallós művét.²³ A plakett változat hátoldalára a következő szöveg került:

¹⁹ Il fokos. L'ascia di guerra ungherese. *Uniformi & Armi*, 2010/2. sz. 4–10. o.; *Sallay* 2010. 58–60. o.; *Rayman* 2011–2012. 151–153. o.; *Hermann – Szanyi* 2012. 62–64. o.

²⁰ A monarchia hadseregének háborúra való felkészületlenségéről lásd: *Pollmann* 2014.

²¹ *Huszár – Procopius* 1932. 265. o., 2998. sz.

²² Kallós Ede levele eredetiben a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének adattárában található másolata a szerző birtokában.

²³ *Gohl* 1918. 109. o., 345. sz.

A
KOZÁK
SOK VOLT:
A HONVÉD CSAK EGY
DE HONVÉD SEM A SEBET
A MIT KAPOTT, SEM AZ ELLENSÉGET
NEM SZÁMLÁLTA A HOVÁ ÁLLÍTOTTÁK
OTT HARCZOLT, MIG ÖSSZETÖRT TESTÉT
A HALÁLNAK, TÖRHETETLEN LEKÉT A HALHA-
TATLANSÁGNAK, NEVÉT AZ ÖRÖK DICSŐSÉGNEK ADTA.
SZŐLLŐSI ZS.

A szignó a szöveget szerző Szöllősi Zsigmond (1872–1952) személyére utal. Szöllősi napjainkban már nem tartozik a közismert hazai szerzők sorába. 1891-től budapesti újságíróként dolgozott, 1910-től 1914-ig a *Kakas Márton* szerkesztőjeként. E mellett regényeket, elbeszéléseket írt. Ő készítette Hegyi Béla zeneszerző *Boris király* című operettjének szövegét. A Nemzeti Színházban egy vígjátéka (*György úr*) került bemutatásra.²⁴ 1908-tól a Petőfi Társaság tagja volt. A plakett szövege mai szemmel nézve kissé patetikusnak tűnik, de 1917-ben ez általánosan elfogadottnak számított. A szerző dicséretére szolgál, hogy a fennkölt megfogalmazás ellenére tökéletes pontossággal rögzítette a megtörtént eseményeket. A szöveg elrendezése harmonikusan illeszkedik az alkotás háromszög alakjához.

Kallós Edének 1931. március 27-én kelt, Procopius Bélának írt, korábban már említett adatközlő leveléből ugyanakkor fény derül a plakett szövegének egy nyelvtanilag némileg zavaró részére. „A honvéd csak egy, – *de honvéd*” – írta levelében az eredetileg tervezett szövegváltozatot művész. Ebben a formában egészen más értelmet nyer a szöveg, és a Kallós által írt változatban már senki nem hiányolná a határozott névelőt a második „honvéd” szó előtt. A plakett készítése során persze ilyen nyelvi finomságokra aligha figyeltek 1917-ben. Így a „honvéd” szó második említése gondolatjel nélkül és nem kurzív (dőlt betűs) formában került fel a plakett hátoldalára.

A bronz mellett első pillantásra ezüstnek tűnő változat is készült a plakettből. A hátoldal bal alsó sarkában látható apró jelölés azonban nem ezüst próbajel. Az enyhén ovális mezőben látható LE monogram utalás a gyártó nevére, aki a monogram alapján Ludwig Emil volt.²⁵

A plakett egyik cinkötvözetből vert példánya a debreceni Déri Múzeum gyűjteményében található, pontos mérete 33,8×40,7 milliméter.²⁶ A Magyar Nemzeti Galéria egy példányt²⁷ őriz a jelvényből és egy ezüstműből vert példányt a plakettből. Ennek súlya 16,5 gramm, mérete 34,5×41 milliméter.²⁸ (Mind a jelvény, mind a plakett 1944-ben Procopius Béla gyűjteményéből került közgyűjteménybe.²⁹) A Magyar Nemzeti Múzeum egy füllel ellátott, cinkötvözetből készített plakettet, a bajai Türr István Múzeum egy jelvényt őriz az

²⁴ Péter 1994. 2018. o.

²⁵ Mészáros – Gosztonyi 2000. 87. o.

²⁶ Krankovics – Sallay 2012. 37. o., 143. sz., DM ltsz.: II. 1932.22.141.

²⁷ MNG Éremtár, ltsz.: 55.613-P.

²⁸ MNG Éremtár, ltsz.: 55.612-P.

²⁹ Csengeryné Nagy 1971. 261. o., 759. és 760. sz.

alkotásból.³⁰ A bécsi Heeresgeschichtliches Museum gyűjteményében a 30. honvéd gyalogezred több jelvénye is megtalálható, de a Kallós Ede tervezte változatból nincs példány a múzeumban.³¹ A Szlovák Nemzeti Bank viszonylag jelentős első világháborús sapkajelvény-gyűjteménnyel rendelkező körmöcbányai múzeuma – bár több magyar alakulatjelvényt birtokol – 30-as honvéd alakulatjelvénnel nem rendelkezik.³²

A jelvény és a plakett kivitelezésének sokszínűsége jól érződik a Hadtörténeti Múzeum Numizmatikai Gyűjteményében lévő változatokon. A jelvény két cinköntvény példányán az egyik sima hátoldalán még jól látható a tű forrasztásának nyoma,³³ a másik jelvény hátoldalán viszont eleve nem volt tű.³⁴ A cinköntvény-plakettek hátoldalán szöveg olvasható, felül pedig fül található rajtuk. Van azonban olyan példány is, amelyen – bár a hátoldalon ott a szöveg – felül nincs fül.³⁵ Találhatók a gyűjteményben ezüstszerű, de nem ezüsből készült, hátoldalukon szöveges plakettek füllel³⁶ és ugyanilyen anyagból készült plakett fül nélkül.³⁷ A gyűjtemény szekrénykataszterében, 146. sorszám alatt három, cinkötvözetből készült példány található Kallós alkotásából: két jelvény, a hátoldalon különböző tűvel és egy plakett füllel, de hátoldalán szöveg nélkül.

A magyar királyi 30. honvéd gyalogezred Kallós Ede tervezte jelvényével, vagy plakettjével viszonylag ritkán lehet találkozni a műkereskedelemben. Külföldi aukciós szereplésükre példa, hogy egy 2005-ben Bécsben tartott árverésen mind a jelvény, mind a plakett egy-egy példánya megtalálható volt.³⁸

A Huszár–Procopius-katalógus szerint a plakettnek létezett nagyméretű, kétoldalas változata is. Erről Kallós Ede is megemlékezett a jelen cikkben idézett, Procopius Bélának írt levelében.³⁹ A 105×140 milliméteres alkotás elő- és hátlapja azonos a plakett korábban bemutatott ábrázolásával és szövegezésével.⁴⁰ Ennek a plakettnek a hollétéről nincs adat.

A jelvényen és a plaketten látható kompozíció nagyméretű változata eredetileg emlékműnek készült. Gipszmintája – melynek plasztikai megjelenése megegyezik a plaketten és a jelvényen látható kompozícióval – szerepelt az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1917. évi tavaszi kiállításán, amelyet rendhagyó módon nem a hagyományos helyen, a Műcsarnokban, hanem a Szépművészeti Múzeum földszinti termeiben rendezték meg. (A Műcsarnokban 1914-től hadikórház működött.)⁴¹ A tárlaton Kallós több más plasztikai munkáját is bemutatták.⁴²

Az alkotás fényképét közölte a *Művészet* folyóirat *Témavázlat egy hős 30-as honvéd emlékére* címmel.⁴³ Az *Érdekes Újság* viszont már a 30. gyalogezred emlékműve terveként adta

³⁰ MNM Éremtár, ltsz.: 12.A 1919.20.; TIM ltsz.: T 63.14.5.

³¹ *Mag. Dr. Christoph Hatschek* igazgató úr közlése.

³² *Karások* 2010.

³³ HTM Numizmatikai Gyűjtemény, ltsz.: 5562/É.

³⁴ HTM Numizmatikai Gyűjtemény, ltsz.: 5563/É.

³⁵ HTM Numizmatikai Gyűjtemény, ltsz.: 5535/É.

³⁶ HTM Numizmatikai Gyűjtemény, ltsz.: 5235/É, 5583/É., 6322/É, 7654/É.

³⁷ HTM Numizmatikai Gyűjtemény, ltsz.: 5236/É, 7653/É.

³⁸ Kappenabzeichen-Auktion 2005. 64–65. o., 1298. és 1299. sz.

³⁹ A levél a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének adattárában található.

⁴⁰ *Huszár – Procopius* 1932. 265. o., 2998. sz.

⁴¹ Háborús kiállítás. *Művészet*, 1914/8. sz. 451. o.

⁴² A tavaszi kiállítás. *Művészet*, 1917/tavaszi. 10. o.

⁴³ *Művészet*, 1917/tavaszi. 33. o.

közre Kallós művének fotóját.⁴⁴ (Ugyanennek az emlékmű-tervnek a fényképét adta közre az Eszéken megjelenő *Dicső Lapok* című újság az 1918. évi 4. számának címlapján.)⁴⁵

Az emlékmű felállítására, különösen a nagyméretű dombormű bronzba öntésére a világháború alatti katasztrofális hazai nyersanyag-viszonyok között, természetesen gondolni sem lehetett. Az alkotás csak évekkel később került köztérre Budapesten. A magyar királyi 30. honvéd gyalogezred hősi emlékművét 1935. november 3-án, vasárnap avatták fel a VIII. kerületi Bencés Gimnázium Baross u. 62. és Rigó utca 16. szám alatti sarokházának falán.⁴⁶ Az épületre azért esett a választás, mert az első világháború alatt itt működött az ezred pótzászlóaljának parancsnoksága. (A pótzászlóalj szervezése az 1914-es mozgósításkor megkezdődött, és a háború végéig megmaradt. A pótzászlóalj parancsnoksága gondoskodott az újoncok behívásáról, kiképzéséről, tanfolyamok szervezéséről, a menetszázadok felállításáról és frontra küldéséről.)⁴⁷

Az 1935. november 3-án tartott avatóünnepségen az első világháborúban az ezredben szolgált nagymegyeri Nagy Károly nyugalmazott altábornagy mondott beszédet. Megjelent a rendezvényen báró Szurmay Sándor nyugalmazott gyalogsági tábornok, a Székesfővárost pedig dr. Némethy Károly tanácsnok képviselte.⁴⁸

A csatajelenetet ábrázoló nagyméretű bronz reliefet az épület falából kiálló, harasztí mészkőből faragott párkányzatra helyezték. Érdekesség, hogy a kompozíció nem teljesen azonos a jelvényen és a plaketten látható ábrázolással, illetve az 1917-ben bemutatott

⁴⁴ Az *Érdekes Újság*, 1917. április 15. 41. o.

⁴⁵ Az újság címlapjának fényképét közli: *Hermann – Szanyi* 2012. 218. o.

⁴⁶ *Medvey* 1939. 75. o.

⁴⁷ *Lendvai* 1939. 299–303. o.

⁴⁸ *Képes Pesti Hírlap*, 1935. november 5.

nagymintával. Az emlékműre került domborművön a bal kezével még puskáját szorító, hátrahanyatló Rác Ferenc testét szárnyas angyal öleli magához. Ezen a reliefen nemcsak a jobb alsó sarokban, hanem átellenben, a bal alsó sarokban is hever egy katona holtteste. A háttérben lévő másik ágaskodó ló képe hangsúlyosabb, ami növeli a mű dinamikáját. Kevésbé feltűnő, de nagyon fontos eltérés, hogy az 1935-ben készült domborművön a kozák jól láthatóan, súlyos sebbel hanyatlak le a lováról. Feje jóval lovának feje alatt van, lába már kicsúszott a kengyelből. (Az 1917-es terv nagymintáján a kozák feje még magasabban van, mint a ló feje, és testtartása sem vall sebesülte, inkább aktív támadóra.) Az 1935-ös művészi korrekció révén a leírt történetnek pontosabban megfelelő ábrázolást hozott létre Kallós Ede.

A párkányzat alá egyszerű emléktábla került, amelynek felirata a következő volt:

EZ A DOMBORMŰ RÁCZ FERENCZ 30. EZREDBELI
HONVÉDNEK HALÁLÁVAL MEGPECSÉTELTE
HÓSTETTÉT A VALÓSÁGNAK HÍVEN ÁBRÁZOLJA.
EBBEN AZ ISKOLÁBAN MŰKÖDÖTT A VILÁGHÁBORÚ FOLYAMÁN
A M. KIR. BUDAPESTI 30. HONV. GY. EZRED PÓTZÁSZLÓALJA.
EZ A SZÍNMAGYAR EZRED A KIVÁLÓ HADITETTEK
EGÉSZ SORÁT HAJTOTTA VÉGRE A NAGY HÁBORÚBAN.
ÉLESSZE EZ A PÉLDA A MAGYAR IFJÚSÁGNAK
A KIRÁLY ÉS A HAZA IRÁNTI LÁNGOLÓ SZERETETÉT,
TOVÁBBÁ A MEGALKUVÁST NEM TŰRŐ BECSÜLET ÉS HŰSÉGNEK
MÉG A HALÁLLAL IS DACOLÓ ÁLDOZATKÉSZSÉGÉT.

A Horthy-rendszer kiemelt figyelmet fordított az első világháborús emlékek ápolására. Ugyanakkor alig tizennégy évvel IV. Károly két sikertelen visszatérési kísérlete után, a király személyére való hangsúlyozott utalás az emléktáblán – különösen olyan kiemelt helyen, mint a főváros – szokatlanul mondható.

Az emlékműnél rendszeresen tartottak megemlékezéseket az ezred egykori tagjai. Az ezred emlékkönyve az 1938. októberi ünnepségről közöl fényképet.⁴⁹ (Érdekesség ugyanakkor, hogy a 30. honvéd gyalogezred történetét feldolgozó kötet⁵⁰ borítóját nem a Kallós Ede, hanem a Körmendi Frim Jenő tervezte jelvénynek a dombornyomásos, aranyozott képe díszíti.)

Noha sem az ezred, sem Rác Ferenc nem tehetett arról, hogy az egységet az első világháborúban az orosz fronton vetették be, az emlékmű nem maradhatott a helyén: 1945 után az emléktáblát és a reliefet eltávolították. Meghagyták viszont a falba beépített, mészaközből faragott párkányzatot. (Valószínűleg ennek falból történő kibontása bonyolult, költséges és lényegében feleslegesnek ítélt munkafázisnak ítéltetett.)

Az emlékművet minden valószínűség szerint az oroszok elleni küzdelem ábrázolása miatt kellett lebontani. Ezt a feltételezést támasztja alá, hogy a császári és királyi 32. gyalogezrednek a Rigó utca sarkától alig száz méterre lévő, monumentális hősi emlékműve (Szentgyörgyi István alkotása 1933-ból)⁵¹ a Rákosi- és a Kádár-rendszerben is a helyén

⁴⁹ *Paulovits* 1939.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ *Liber* 1934. 429–432. o.

maradhatott, sőt még a Harminckettesek tere nevét sem változtatták meg. Ez a felemás viszonyulás a hazai első világháborús emlékekhez a Kádár-rendszerben nem volt egyedi: „Egyrészt átalakításokkal, áthelyezésekkel, majd lebontásokkal *megszüntetni*, másrészt gondos állagmegőrzéssel, restaurálással *megőrizni* igyekeznek őket” – írta 1985-ben Kovács Ákos.⁵²

Eltávolítása után a 30. honvéd gyalogezred domborművét Rajna György feljegyzései szerint, a Százados úti művésztelepen tárolták.⁵³ A domborműnek azonban nincs nyoma a művésztelepen.

Napjainkban az ELTE Idegennyelvi Továbbképző Központ Kft. székhelye a Baross utca 62. szám alatti saroképület,⁵⁴ amelynek Rigó utcára néző falán még mindig jól látható az egykori emlékmű mészkőből faragott párkányzata. Jelenleg – az egykori emlékmű még meglévő építészeti részét nem túl elegánsan felhasználva – az itt működő nyelviskola hatalmas reklámtáblája látható a párkányzat fölött.

A dombormű újraállítása napjainkban nem lenne megoldhatatlan feladat a fennmaradt plakettek és fényképek alapján. A csupán feliratot tartalmazó emléktábla újbóli elkészítése, a pontos szöveg ismeretében bármikor – akár a dombormű visszahelyezésétől függetlenül – elvégezhető lenne.

Kallós Ede az 1920-as, 1930-as években nagyszámú köztéri első világháborús emlékművet készített, például Rábatótfalu (1923) vagy Decs (1924),⁵⁵ a nagyobb városok közül Székesfehérvár (1925)⁵⁶ és Mosonmagyaróvár (1938)⁵⁷ számára. A császári és királyi aradi 33. gyalogezred budapesti Hadtörténelmi Múzeumban, 1931-ben elhelyezett emléktábláját 1945 után eltávolították.⁵⁸ Kallósnak ezek az alkotásai nagyjából a két világháború közötti időszak hazai háborús emlékműveinek átlagos színvonalán állnak. A magyar királyi 30. honvéd gyalogezred emlékjele viszont mind plasztikai érdekességében, mind művészi kivitelezésében egyértelműen kiemelkedik a korszak nem egyszer sablonos emlékműveinek a sorából.

⁵² Kovács 1991. 118–119. o.

⁵³ Rajna 1989. 314. o., 6240. sz.

⁵⁴ www.itk.hu

⁵⁵ Kovács 1991. 158–159. o.

⁵⁶ Magony 1995. 23. o.

⁵⁷ http://www.geod.bme.hu/staff_h/varga/foto/vh1/vh1.html

⁵⁸ Sallay 2007. 24. o.

BIBLIOGRÁFIA, RÖVIDÍTÉSEK

- A világháború története
Bárdos 1908.
Bruszilov 1986.
Csap – Elischer 1965.
Csengeryné Nagy 1971.
Galántai 1980.
Gohl 1918.
Hermann – Szanyi 2012.
 HTM
Huszár – Procopius 1932.
Julier 1933.
 Kappenabzeichen-Auktion 2005.
Karások 2010.
Kovács 1991.
Köber 2002.
Krankovics– Sallay 2012.
Lendvay 1939.
Liber 1934.
Liptai 1985.
Lyka 1983.
Magony 1995.
Medvey 1939.
Mészáros – Gosztanyi 2000.
- A világháború története 1914–1918. VIII. k. Budapest, é. n.
Bárdos Artúr: Kallós Ede. *Művészet*, 1908/2. sz. 73–82. o.
Bruszilov, Alekszej Alekszejevics: A cár árnyékában. Budapest, 1986.
 Százados úti művésztelep. Szerk. *Csap Erzsébet – Elischer Brigitta*. Budapest, 1965.
 A Magyar Nemzeti Galéria Állagjegyzéke II/b. rész. Szerk. *Csengeryné Nagy Zsuzsa*. Budapest, 1971.
Galántai József: Az első világháború. Budapest, 1980.
Gohl Ödön: Háborús emlékek. *Numizmatikai Közlöny*, 1918/3–4. sz. 104–109. o.
Hermann Attila – Szanyi Miklós: „Csak előre édes fiam..” A magyar Szent Korona országaiból sorozott hadosztályok, ezredek és zászlóaljok jelvényei a Nagy Háborúban. Debrecen, 2012.
 Hadtörténeti Múzeum
Huszár, Lajos – Procopius, Béla v.: Medaillen- und Plakettenkunst in Ungarn. Budapest, 1932.
Julier Ferenc: 1914–1918. A világháború magyar szemmel. Budapest, 1933.
 Kappenabzeichen-Auktion 2005. Teil I. Auktionhaus H. D. Rauch, Wien, 2005.
Karások, Martin: Rakúsko-uhorské památné čiapkové odznaky v zbierkach NBS – Múzea mincí a medail v Kremnici. 2010.
Kovács Ákos: „Emeljünk emléket hőseinknek!” Az első világháborús monumentumok eseménytörténete. In: Monumentumok az első háborúból. Szerk. *Kovács Ákos*. Budapest, 1991.
 Magyar művészeti kislexikon. Főszerk. *Köber Ágnes*. Budapest, 2002.
Krankovics Ilona – Sallay Gergely Pál: Első világháborús jelvények a Déri Múzeum gyűjteményében. *Hajdú – Bihar Megyei Múzeumok Közleményei*, 64. sz. Debrecen, 2012.
Lendvay Károly: A 30. honvéd pótzászlóalj. In: Harmincas honvédek élete a halálmezőkön. Szerk. *Paulovits Sándor*. Kecskemét, 1939.
Liber Endre: Budapest szobrai és emléktáblái. Budapest, 1934.
 Magyarország hadtörténete. 2. k. Szerk. *Liptai Ervin*. Budapest, 1985.
Lyka Károly: Magyar szobrászat a századfordulón. Budapest, 1983.
Magony Imre: Székesfehérvár szobrai. Székesfehérvár, 1995.
Medvey Lajos: Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez. Budapest, 1939.
 Magyar és magyar vonatkozású érmek mesterjegyei. Szerk. *Mészáros István – Gosztanyi József*. Budapest, 2000.

- MNG Magyar Nemzeti Galéria
Paléologue 1982. *Paléologue, Maurice*: A cárok Oroszországa az első világháború alatt. Budapest, 1982.
- Paulovits* 1939. Harmincas honvédek élete a halálmezőkön. Szerk. *Paulovits Sándor*. Kecskemét, 1939.
- Péter* 1994. Új Magyar Irodalmi Lexikon. 3. k. Főszerk. *Péter László*. Budapest, 1994.
- Pollmann* 2014. *Pollmann Ferenc*: Létszám, lelkesedés, felkészültség. Az osztrák–magyar haderő. *Rubicon*, 2014/4–5. sz. 74–75. o.
- Rajna* 1989. *Rajna György*: Budapest köztéri szobrainak katalógusa. Budapesti Városvédő Egyesület, Budapest, 1989.
- Ráyman* 2011–2012. *Ráyman János*: A magyar 40. honvéd gyaloghadosztály jelvénye. Numizmatikai Közlöny, 2011–2012. 151–153. o.
- Sallay* 2007. *Sallay Gergely Pál*: A Hadimúzeum és a Helyőrségi templom I. világháborús emléktáblái. In: Emlékek a Hadak útja mentén II. Szerk. *Ravasz István*. Budapest, 2007.
- Sallay* 2010. *Sallay Gergely Pál*: Mindent a hazáért! Első világháborús osztrák–magyar katonai alakulat- és emlékjelvények. Budapest, 2010.
- Szanyi* 2010. *Szanyi, Miklós*: K. u. K. Kappenabzeichen Katalog. Budapest, 2010.
- Szere dai* 1939. *Szere dai Miklós*: Élet a halálmezőkön. In: Harmincas honvédek élete a halálmezőkön. Szerk. *Paulovits Sándor*. Kecskemét, 1939.
- Szíjj – Ravasz* 2000. Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Főszerk. *Szíjj Jolán*, szerk. *Ravasz István*. Budapest, 2000.